

MEVLÂNÂ'NIN DEVLETİ DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Müjgân CUNBUR

Türk Milletinin, uzun tarihi boyunca, devlet kurma, bazıları yüzlerce yıl süren devlet yaşatma geleneğine sahip olduğu bilinmektedir. Kurulan her devleti koruma, ebed - müddet kılma ideali denilebilir ki Türk milleti için en büyük amaç olmuştur. Devlet düzeninin sarsılması, çoğu dış tesirlerle bu devletlerden birinin çöküp yıkılması halinde ardından, eskisinden çok daha güçlü ve büyük yeni bir Türk devletinin tarih sahnesinde beliriverdiği de bir gerçektir. Millet fertlerinin bu devlet denilen büyük değeri, canını feda edecek kadar sevip saymasında, eskisinin yerine yenisini kuracak kuvveti her zaman kendisinde bulmasında, her halde bir takım fikirlerin ve bunların yanı sıra bir kısım derin hislerin bulunduğundan da şüphe edilemez.

Devleti devlet yapan şartlar üzerinde, Orhun Kitabelerinden beri durulduğu, Yusuf Has Hacib'in, önemi her geçen gün biraz daha anlaşılan «Kutadgu Bilig» adlı âbide eserinde devlet, devlet düzeni, devlet adamının yetiştirilmesi, şahsiyeti, ruh ve ahlâk yapısının nasıl olması gerektiği hakkında geniş bilgi verildiği de görülmektedir.

Anadolu, Türklerin yurdu olduktan sonra, bu yeni vatanda kurulan Türk devletlerinin temelinde, onları güçlü ve uzun ömürlü kılacak hangi fikir ve düşüncelerin, ne gibi duygu ve değer hükümlerinin bulunduğu araştırıldığında, yine bir büyük âbide insanın mısralarıyla karşılaşılır. Yüzyıllar boyu yalnız Türklüğün değil, bütün insanlığın fikirlerinden, görüşlerinden, duygusunun zenginliğinden, sonsuz sevgi hazinesinden yararlandığı, şefkatine, hoşgörüsüne sığınıp huzur bulduğu bu Türk büyüğü Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir.

Bu büyük gönül eri, bu yeni yurdun bütün sâkinlerine bir takım mukaddes değerleri öğretmek, aralarında birliği, bağlılığı, huzur ve güveni, sevgiyi, saygıyı sağlamak üzere, sanki Tanrı tarafından gönderilmiştir. Nitekim O'nu, «Divân-ı Kebîr»inde bir sayfanın kenarına çıkmayla kaydedilivermiş bir beytinde «Vatanından kopa-

rılıp o güzel yolunu mezhebini, öğretebilmek için bu illerin kucacağına atılmış olduğundan dolayı yakınırken buluruz. Şöyle diyor:

«Onlar arasında olayım, güzel mezhebimi öğreteyim diye beni ta Horasan'dan Yunanlıların kucığına kadar getirdin.»¹

O'nun o güzel yolundan öğrenilecek değerler manzumesinin bir kısmı da devlet fikri üzerindedir. «Divân-ı Kebîr»ini gözden geçirdiğimizde birçok beyitte devletten söz edildiğini, bazı sembollerle devletin değerinin, yüceliği ve yücelticiliğinin bir şiir havası içinde okuyanların beynine işlendiğini görürüz. Bu büyük eserin ikinci cildindeki şu beyitler insanı derin düşüncelere daldırır:

«İçinde ay gibi güzel ve aydınlık bir Türk'ün oturduğu nice (kara) çadır vardır. İhtiyar olduğun için neden gamlanıyorsun, devletin genç ya...

İhtiyar şeklin dökülür gider, devletin doğar görünür, kara buluttan doğar ama dünyanın güneşidir o.»²

Türk milletinin çadırla münasebetine temasla Türk'ün ay gibi beyaz ve güzel yüzü ile içinde oturduğu çadırın karalığı arasında bir tezat sanatı yapıyor. Türk'ü karanlıkları aydınlatan ay gibi bir ışık kaynağına benzetiyor. Türk'ün tarihi eski, fakat devletinin yeni, genç güçlü olduğu yorumlanırken devlet hem asli mânasında, hem de baht anlamında kullanılıyor. Bu beyitte milletle devlet birbirine yaklaştırılıp adetâ birleştiriliyor. İkinci beyitte ise sanki tarihte yer almış her yaşlanan Türk devletinin yerine bir yenisinin doğduğu ve dünyayı bir güneş gibi ışıklandırdığı ifade olunmaktadır. İlk beyitteki ayın yerini bu beyitte daha bol ışıklı, daha aydınlık güneş almıştır. Güneşin kara bulutlar arasından sıyrılıp görünmesiyle Türk'ün kara çadırdan çıkışı, aydın yüzünü göstermesi dile getirilmek istenmektedir.

Yine Divan'ın ikinci cildindeki Şems-i Tebrizi'nin kayboluşu ile ilgili şu beyitler de aynı derecede düşündürücüdür:

«Devlet, gönlün kulağına eğildi de (Can, bizim aşkımızla kurtuldu) dedi, şu gönül de o (kurtuldu) sözüne binlerce can feda etti.

Can kıskançlıkla düşüp yerlere serilince devlet (Artık kolay kolay sıçrayıp kalkamaz, şu gönülle canımsa oturmuş da onun sıçramasını bekliyor) dedi.

(1) Divan-ı Kebir (Mevlâna Müzesi No. 68), s. 214.

از فراسانم کشیدی تا بر یونانیانہ تاد آیدم در ایسانہ تا کنم خوسہ مذہبی

(2) Divan-ı Kebir (Mev. Müz. No. 69), s. 46 b.

Devlet, canın ömür fermanını elli kere - altmış kere okudu, onu düzdü, koştı, altmışıncıda da, (ebedidir) diye tomara yazdı.»³

Bu şiirde Şems-i Tebrizi'nin ebediyete kavuştuğu altmış yaş üzerinde durulduğu, «Devlet-i ebed-müddet» kavramının da fikir olarak nekadar eskilere dayanabileceği tesbit edilmektedir.

Aynı şiirdeki «Canım da aşkını görünce (Devletle yalnız yücelere değil, aşağılara da yüceliş verdi) ifadesiyle yücelik buldu»⁴ beytiyle devletin yüceltici gücüne işaret olunmuştur.

Devletin kuruluşunda bulunması gerekli dört şarttan söz edilmesi adet olmuştur. Bu şartlardan ilki «ülke»dir. Ülke, bazen asıl mânasıyla çok defa tasavvufi bir sembol olarak vatan, mülk kelimeleriyle Mevlânâ'nın deyişlerinde yer almıştır. Bir beytinde «Vatanımızdan ayrılmışız, o yüzden yorgunuz, denenmedeyiz. Vatanından ayrılan nasıl kendine güvenebilir.»⁵ diyen Hazret-i Mevlânâ'nın ikinci devlet şartı, insan unsurudur. Bu şarta Mevlânâ şiirlerinde Türk ve Türk boyları olarak hem de şuurlu bir millet yapısıyla yer vermiştir.⁶

Üçüncü şart istiklâldir. Para bastırma, hutbe okutma, bayrak ve tabıl dövdürme gibi istiklâl unsurları da Mevlânâ'nın beyitlerinde ifade olunmuşlardır. Bayrak için bir beytini örnek verelim:

«Saltanat elinden çıktı mı ordun da dağılır gider; ordun, bayrağının dikili olduğu yere gelir, asker bayrağın altında toplanır.»⁷

Dördüncü devlet olabilme şartı hükümet yani iktidar ve icra gücü, hakan, kaan, bey, şah ve padişah kelimeleriyle sık sık Mevlânâ'nın şiirlerinde yer alır. «Divan-ı Kebir»i o devrin toplum yapısı bakımından incelediğimizde, Anadolu'nun fetih yüzyıllarının havasının büyük bir coşkunluk içinde o mısralara sindiğini görürüz. Başlarında sancakların, bayrakların dalgalandığı ordular, otağlar, çadırlar, hanların, beğlerin, emirlerin ordugâhları, belleri kılıçlı, elleri oklu, yaylı, Mevlânâ'nın deyimiyle «Türkçesine at süren» gaziler, alplar beyit beyit ses verirler. İşte bir örnek:

(3) Divan-ı Kebir (Mev. Müz. No. 69), s. 47 b.

(4) a.g.e. (Mev. Müz. No. 69), s. 47 b.

(5) a.g.e. (Mev. Müz. No. 68), s. 18.

سا او فتا ریم از وطن زاده ایم و منحنه دل کی نمد بر خویسته هر که از وطن افتاده شد

(6) M. Cunbur : Mevlâna'nın Eserlerinde Türk Boyları ve Türk Kelimesinin Değerlendirilmesi, Uluslararası Mevlâna Semineri (15-17 Aralık 1973) Bildiriler, Ankara 1974, s. 55-93.

(7) Divan-ı Kebir, Gölpınarlı çevirisi, 5. c. İstanbul s. 258 (Mev. Müz. No. 68), s. 169.

«İlâhî bayraklar, dağ ardından belirdi, ne sultan bu, ne hakan, ne çeşit vali, ne büyük er bu...»⁸

İşte yazıyı -yabanî kanla dolduran bir savaş manzarası, padişahın adına okunan hutbe ve buyruklarla dolu bir divan bir mecaz perdesinin ardından seçiliyor:

«O ordunun kılıç vuruşundan, padişahın düşmanlarını öldürüşünden yazı da kanla doldu yol da; yol gönlümün kanını içmede artık.

O saflar yaran saldırılardan beden şeytanlarının başları ezildi, hutbe padişahın adına okunmaya başladı, divan gönlün buyruklarıyla doldu.»⁹

Ve en umulmadık yerde devlet bulunabileceğini öğreten bir gazi:

«O gazi, o padişahın saçlarına ip gibi kova ile oynamayı öğretti, yani Yusuf'a kuyu dibinde bir mevki, bir devlet bulunduğunu belletti.»¹⁰

Hazret-i Mevlânâ arada bir töreden, özellikle Bugra Kaan töresinden, Türkmen töresinden söz eder. Bir beytinde de Şems-i Tebrizî'nin yol ve töresinden bahisle «Dinin yıkıklığını da, dünyanın yıkıklığını da Şemseddin'in yolu, töresi düzene sokabilir.» der.¹¹ Bir başka beytinde de ebedî devlet iktidarına kavuşmak için: «Şu balçıkta kaldıysan ebedî saltanat bağışlayan, ezeli taca sahip bir gönül erine yüz tut» öğüdünü verir.¹²

Bahsedilenler gerçekte bir mâna saltanatı ve mâna tacıdır. Ancak bu beyitte de dünya saltanatı ve dünyevî tacla manevileri arasında incecik bir mecaz perdesi vardır. Mevlânâ'ya göre yüz tutulacak gönül eri Şems-i Tebrizî'dir. Bir beytinde de O'nu Şems-i Tebrizî'nin devlet bayrağı altında hizmete çağırır buluruz :

«Âlemin kul - köle olduğu Şemseddin'in devlet bayrağı geldi, çattı. Ey doğan huylular koşun hizmetine girin.»¹³

Bir beyitte de Tebrizli Şems'in devlet eteğine yapışılması öğütlenmiştir :

(8) Divan-ı Kebir, Gölpınarlı çevirisi, 1. C. İstanbul 1957, s. 135.

(9) a.g.e. 1. c., s. 71.

(10) a.g.e. 1. c. s. 71.

(11) a.g.e. 2. c., s. 60.

(12) a.g.e. 2. c., s. 57.

(13) a.g.e. 3. c., s. 151 (Mev. Müz. No. 68, s. 152)

«Tebrizli Şems'in devlet eteğine yapış, yapış da olgunluğun onun lütfuyla, onun himmetiyle bezensin.»¹⁴

Gerek devlet bayrağı, gerekse devlet eteği, insanı varlıktaki birlik idealine kavuşturacak iki vasıta olarak kullanılmaktadır. «Alem-i devlet», «Damen-i devlet» en yüce hedefi bulduran iki unsur olarak görülmektedir. «Devlet tuzağı» ise bu hedeften şaşıratan bir unsur olarak «Divan-ı Kebir»de yer almaktadır:

«Davud'u mülk ve devlet tuzağıyla aldatırsın, Eyyub'u bir başka şekilde belâlarla kandırırsın.»¹⁵

Mevlânâ'nın şiirlerinde arada bir karşılaşılan «Devlet bahçesi» terkinde ise varılan hedefin büyüklüğü, o hedefte insanın kavuşacağı ruh haleti anlatılmak istenmiştir:

«Beğim bu can ülkesini, bu devlet bahçesini, bu bahtı, bu büyüklüğü görmüyor musun?»¹⁶

«Devlet denizleri» terkinde de aynı hedefi ifade eden bir sembol olarak kullanılmıştır :

«Dilek gemileri, yücelik ve devlet denizlerinde akıp gideli bir gün bile durmadan onu gezdirmede, ne mutlu ona...»¹⁷

Mevlânâ, en önemli resmî belgelerin üstüne vurulan, çağın hükümdarının hiç bir şekilde bozulmayacak hükmünü ifade eden «Devlet tuğrası»nı ise «Tanrı aşkı»nın üstüne vurulup karanlıkları dağıtan insanları aydınlığa kavuşturuşun müjdecisi olan «Şafak»a benzetir:

«Güneşin fermanı geldi. Şafak, Tanrı aşkının devlet tuğrasıdır. Visal falından ders al, çünkü bu falları aşk çözdü.»¹⁸

«Devlet nayı» ile «Devlet zurnası» ise varlıktaki birlik âleminin sesini duyuran iki vasıta olarak «Divan-ı Kebir»de yer almaktadır:

(14) a.g.e. 3. c., s. 136 (Mev. Müz. No. 68, s. 162)

(15) a.g.e. 1. c., s. 334.

(16) a.g.e. 1. c., s. 66; aynı cildin 150. sayfasında şu beyit vardır : «Bunu devlet-ikbal bahçene and içerek söylüyorum, hani o devlet bahçesi, ikbal bahği ki orada sarhoşluk bile bülbül seni övsün diye gül gibi susup kalmıştır.» s. 133'de de devlet kapısı»ndan söz edilir : «Akıl şaraba gark oldu mu devlet kapısı açılır, her kerem kesesi (Doyurun) emriyle çözülür.»

(17) a.g.e. 2. c., s. 382, (Mev. Müz. No. 68, s. 189)

(18) a.g.e. Tehran baskısı, 1. cüz, s. 5 3. gazel, Gölpınarlı, 1. c., s. 11.

«Devlet neyinden yine bir ses geldi, ey can el çırp, ey gönül ayağını yere vur, oynamaya başla...»¹⁹

«Ey Tebrizli Tanrı Şems'i, devlet zurnan, can rebabının kulağını burmuş da can rebabı onun sesini duymuş, işitmiş.»²⁰

Bir beytinde de doğrudan «devlet hedefi»nden söz eden Mevlânâ:

«Devlet hedefine varmak için oka döndü şu yaydan fırladın, o hedefe uçtun» der.²¹

Devlet ışığı,²² devlet günü,²³ devlet güneşi,²⁴ devlet gecesi,²⁵ devlet yıldızı,²⁶ devlet yeli,²⁷ devlet yurdu,²⁸ devlet dolabı,²⁹ devlet kehlibarı,³⁰ devlet madeni,³¹ devlet sakisi,³² devlet şatranççı³³ ve devlet atı³⁴ gibi terkipler türlü mecazlarla Mevlânâ'nın şiirlerini süsler.

(19) a.g.e. 1. c., s. 387, Tehran baskısı, -cüz, s. 210

(20) a.g.e. 1. c., s. 327.

(21) a.g.e. 3. c., s. 302 (Mev. Müz. No. 68, s. 176)

(22) a.g.e. 3. c., s. 293 «İki gözünü aç da o güzel huylunun devlet ışığı yüzünden gözlerindeki ululuk ıssının nurlarını seyret».

(23) a.g.e. 3. c., s. 422,)Mev. Müz. No. 68, s. 195) «Kutluluk günü, devlet günü başımıza gelmiş, konmuştu. Arı-duru kardeşlerden böylesine birgün doğuvermişti ansızın.» (s. 177)deki örnek : «Ne de hoş bir güzellik güneşisin ki doğdun da dünya penceresinden baht sabahı, devlet günü gibi vurdun. (2. c., s. 307)

(24) a.g.e. 1. c., s. 255 «Gene devlet güneşi gökyüzünde göründü, tanyerinden doğdu, gene canların dileği, can yolundan gelip çattı.»

(25) a.g.e. 3. c., s. 188 (Mev. Müz. No. 68, s. 158) «Bu devlet gecesinde bana tekten, çiftten bahsedip durma, çünkü şarap beynime çift, sevgili kucağıma eş.»

(26) a.g.e. 3. c., s. 118 (Mev. Müz. No. 68, s. 147) «Devlet yıldızıyla, hasetçinin gözü arasına, nelik, nitelik tozundan bir perde çeken de odur, o. Devlet yıldızı, yürü, git der, perden artsın, benden gene kurtulamadın, gene yapayalnız değilsin, fakat onun tapısından sürüldün.»

(27) a.g.e. 4. c., s. 54

(28) a.g.e. 2. c., s. 45 «Bu güzelim devlet yurdundan bir soluk bile çıkma a gönül. Bir an can şarabını iç, bir lâhza şekerler çiğne».

(29) a.g.e. 2. c., s. 468, (Mev. Müz. No. 68, s. 129).

(30) a.g.e. 1. c., s. 253 «Sen bir saman çöpüsün, bizse devlet kehlibarıyız, şu samanlıktan sıyrılıp kehlibara dönsen ne olur ki?»

(31) a.g.e. 2. c., s. 416.

(32) a.g.e. 2. c., s. 44, «Devlet sakisi ansızın, padişaha mahsus kadehle gece şarabı getirdi kendinden geçmişlere.»

(33) a.g.e. 1. c., s. 368, «Devlet şatranççı şahın, yol azığı olarak yüzlerce can onun; saman yüzlerce dağ yüklemeye, bir gam yiyene yüzlerce gam vermede.»

(34) a.g.e. c. 1., 32. terci, bend : «Seni tanıdım tanıyalı nice devlet atı sürdüm de kendimi dertlerden dışarı attım, korkulardan kurtuldum, emniyete eriştim.»

Bunlar arasında «Devlet kuşu» Mevlânâ'nın çok sık kullandığı sembollerden biridir. Bazen «Murg-ı devlet» veya çoğul şekliyle «murgan-ı devlet» diye şiirlerde yer alan bu sembolü daha çok sadece «Hüma» veya «Zümrüd-i Anka» kelimeleriyle de karşıladığı olur. Başına gölgesi düştüğü zaman insanların en büyük devlete kavuşacaklarına inanılan bu kuşun özellikle gölgesi Mevlânâ'nın şiirlerinde geçer. Devlet kuşu kimi beyitlerde Şems-i Tebrizi'nin sembolü olarak kullanılmış ve bu beyitlerin birinde «Efendimiz, Arşın devlet kuşu Tebrizli Şems, öyle bir adamdır ki, yedi deniz bile ona karşı ancak bir katredir.» denmiştir. Mesnevî şarihleri arasında «Devlet kuşu'ndan murat Hazret-i Peygamber'dir» diyenler vardır.³⁵

Mevlânâ «Orada devlet kuşu da, gölgesi de bir karartıdan ibarettir. Işığın karşısında karanlık, yok olmaktan başka bir çare bulabilir mi?»³⁶ diye soracak kadar kurbiyet makamına ulaşmış, varlıktaki birlik makamının yakınlığına erişmiş olanlardandır. Ve «Keşke birgün gölgesinde düşüp ölsem, gerçekten de bu türlü ölüm umulmaz bir devlettir bana»³⁷ diyebilmişlerdendir.

«Divan-ı Kebir»de sık sık devlet gölgesinden söz edilip hem de dünya devletinden bahsolunarak «Sultanımızın devleti sayesinde kalpler ferahladı, insanlar birbirine eş oldu, zahmetler sıkıntılar çıkıp gitti»³⁸ ve «Ârifler dünya padişahının o canlara can katan padişahımızın sayesinde rakedin, insafıllar çark urup oynayın.» denildiği görülür.³⁹

Tabii olarak «İlâhî devlet» de söz konusudur :

«Tecelli devleti sayesinde bir kadeh şarap içmekle (Beni kesin olarak söyleyeyim göremezsin) kınaması olmaksızın güneş olur gidersin.»⁴⁰ derken Huruc suresindeki Tecelli-i ilâhî ve Hazret-i Musa bahsine temas eder.

(35) a.g.e. 1. c., s. 327, «Ey arşa konmuş güzelim devlet kuşu, aşkının gölgeliklerinde her an can doğanları havalanıp ta arşa kadar uçmuş.», 1. c., s. 133 «Madem ki ümidin bir bizde, kuzgunu tutsan devlet kuşu kesilir, bütün özürlerin vefa sayılır, esenlikler size.» 3. c., s. 170 «Güneşin ışığı vuran beden sanma ki devlet kuşunun gölgesini umsun Şems için söylenen beyit için bak. c. 3, s. 290 (Mev. Müz. No. 68, s. 175) v.d.

(36) a.g.e., 3. c., s. 153.

(37) a.g.e., 3. c., s. 379, (Mev. Müz. No. 68, s. 189)

(38) a.g.e., 1. c., s. 253.

(39) a.g.e., 1. c., s. 259.

(40) a.g.e., 1. c., s. 367.

Hazret-i Mevlânâ sık sık «Devlet sahibi» veya «devlet sahipleri» terkiplerini kullanır. Bir şiirinde:

«Devlet sahiplerini zevki veresiyedir amma zevk-neş'e peşin olarak gelsin ona. Devlet sağında - solunda yürüsün, hem kuzeyinde olsun, hem güneyinde. Beden, can derler iki il var ya, her ikisinde padişah da o olsun, veli de o.» beyitlerini söyledikten sonra sözlerini:

«Tebrizli Şems peşin devlettir, eldeki ikbal olarak o yeter bana, ondan başkası, sözden ibaret olsun isterse.» diye tamamlar.⁴¹

Bir beytinde gönlünü bilgilerden arıtıp, kendini kendinden gafil kıldıktan sonra «devlet sahibi sevgili»nin huzuruna çıkmak ister. Çünkü o huzura bilgili - hünerli olarak bir başka deyişle benlikle ulaşmanın yakışık almayacağına kanıdır. Bu konuda :

ای قاب قوسینی مرتبت واه دولت با سکریت
کسی نیست شاهد محرت در قرب او ارنابیا

yani «Ey mertebesi (Aralarında iki ok atımı kadar yer kaldı) aye-tiyle belirlenen, ey o yücelik devletine sahip olan, ey padişah sana kimse mahrem olamaz. (Belki de, daha yakın) makamından (gel)» diyerek çağırır.⁴² Yahut da padişahın ihsan ve vefa sofrasında onun konuğu olarak devleti için dua eder:⁴³

مرماه شاهم لهر سببی برضواء احصاء و وفا
مرماه صاحب دولتتم که دولتی باینده بار

Bir beytinde de kendi eteğinden tutanların devlet sahibi olduğunu söyler :

(41) a.g.e., 5. c., s. 128.

(42) a.g.e., 1. c., s. 189, (Mev. Müz. No. 68, s. 63), 1. c., s. 203'te «Devlet sahibi padişah ol, yüceliklere eriş, ay kesil, nice bir üveyik gibi kû kû deyip duracak, arayıp tarayacaksın.» Devletsiz padişahı da şöyle söz eder : «Ey padişahım, padişah devletsiz, adaletsiz, insafsız olursa şehir ne hale gelir? İşte ben o haldeyim» (1. c., s. 26).

(43) a.g.e., 1. c., s. 393.

«Yürü yürü, devlet sahibisin, yaşayışa cansın zevksin, işretsin. Rıdvan'ın, hurisin, cennetsin sen, çünkü eteğimi tuttun benim.»⁴⁴

Mevlânâ bir beytinde baharın getirdiği taze canı, sevgilinin güzel yüzünü devlete benzetirken, bir diğer beyitte bedeni Kadir gesine, canı da dolunaya nisbet edip sonra her ikisini de insana verilmiş devlet sayar.⁴⁵

«Gönül devleti» terkiibini sevgili karşılığı kullanır. Sevgilinin dağınık saçlarını dünya devleti, kutlu cennet diye vasıflandırır.⁴⁶ Bir beytinde «devletin geçim devleti olduğunu, kahvesinin arştan geldiğini, meclislerinde badem helvası saçılmış olduğunu» ifade eder.⁴⁷ Bir şiirinde şekerler döken devletten, başka birinde kırmızı güle gülmeyi öğreten ölümsüz devletten,⁴⁸ diğer birinde uyanık devletten,⁴⁹ öbüründe gülen devletten söz eder.⁵⁰

«Tembelleriz biz, sen yüzlerce haccımız, yüzlerce işimizsin, biz uykuya dalmışız sen yüzlerce uyanık devletimizsin.»⁵¹ ve «Hem zindanda dostsun bana, hem gülen devletlimsin, andolsun Tanrıya, bunların da yüzmislisin. Ey benim övdüğümünden daha fazla övüşe lâyık sevgilim» der.⁵² «Bidar-ı devlet» terkiibi Mevlânâ'da sıkça geçen bir deyim olup umumiyetle «baht» karşılığı kullanılmıştır. Devlet kelimesi bazı beyitlerinde «ikbal» ve «baht»la birlikte yer alır:

«Padişahın kiblesini buldu isen, sen de devlet-ikbal kiblesi ol, kadehinden iik yudumcuk içtiysen, devleti de bahtı da kendine dost bil.»

Bir niyaz şiirinde: «Devlet-İkbal Kâbesi ancak bu halkadır, ümit Kâbesini yıkma.» diye yalvarır. «İkbal ayağına, devlet huzuruna gelir, onların kudümiyle kutlanırsın, sabır sıkıntının anahtarıdır.»⁵³ derken devlet ve ikbalin getireceği sıkıntıya sabırla tahammülü tavsiye eder. Bu konuda şu örnek beyitler de verilebilir:

(44) a.g.e., 1. c., s. 107.

(45) a.g.e., 5 c, s. 388, (Mev Müz. No. 69, s. 44)

(46) a.g.e., 2. c., s. 90, (Mev. Müz. No. 68, s. 77)

(47) a.g.e., 2. c., s. 77, (Mev. Müz. No. 68, s. 75)

(48) a.g.e., 5. c., s. 4 ve 12.

(49) a.g.e., 3. c., s. 188, (Mev. Müz. No. 68, s. 158)

(50) a.g.e., 1. c., s. 152.

(51) a.g.e., 2. c., s. 149.

(52) a.g.e., 1. c., s. 116.

(53) a.g.e., 1. c., 35. şiir.

«Devlet - İkbâl Kâbesi canımdır, ama binlerce can Kâbesi, senin çevreni dönmeye, seni tavaf etmeye,»⁵⁴ «Şu lûtf ve rahmeti ve bu taht ve devleti seyret, kötü yıldızlıların çaresini bulmak için ay gibi çıka gel.»⁵⁵

«Ne devlettir bu, ne ihsandır»⁵⁶ redifli gazelde olduğu gibi Mevlânâ devleti ihsanla eşdeğerde tutar. Yine devleti zaferle aynı mânâda sayıp «Delilik ordusunun atlıları, ne de neş'eli, ne de muzaffer ve devletlidir» der.⁵⁷

O geçici devlet karşısında aldırmaçlık içinde nazlıdır:

«Lûtfunla, kereminle nazlanır varlık âlemine bakar -dururum, ey padişahım, geçici devlet, beni nereden aldatacak?» diye sorar. (C, I, S. 248).

«Mihnet yoluyla devlete çekiyorsun» (C. I., S. 244) derken eskilerin «her nimetin bir mihneti vardır» sözünde olduğu gibi «devlet»i nimet yerine kullanır. «Mademki, mihnet baştan başa devlet kesildi, neden sınıp duracakmışım?»⁵⁸ diye halinden memnun sorduğu olur. Çünkü O'nun için «Mihnet güneşinin her yakışı, aşk âleminde, bir devlet kuşunun gölgesidir.»⁵⁹

Devlete erme, devlete ulaşma Hazret-i Mevlânâ'nın sık sık dile getirdiği bir bahistir. «Devlete ermenin de, övünmenin de padişahlara lâayık olduğunu, kulların bu kayda düşmemesi gerektiği» inancını ileri sürdüğü beyitteki devletten kasıt, «dünya devlet»idir. Ancak o çoğunlukla «Devlete erme» tabirinden «Tanrıya kavuşma»yı ifade ve kast eder. Bir beytinde «Tanrı güzelliği, Tanrı alımı hangi yüzde varsa, o yüze bak. Olur ya, ansızın o yüzden devlete erersin»⁶⁰ diyen Hazret-i Pir: «Dışardaki nur bu olursa, devlete ulaşan nasıl temkine kavuşur yarabbi, nasıl ay gibi parlayıp gider yarabbi.»⁶¹ diye sorar.

(54) a.g.e., 3. c., s. 226.

(55) a.g.e., Mev. Müz. No. 68, s. 176, Tehran baskı, c. 5, s. 102.

(56) a.g.e., c. 3, s. 241 (Mev. Müz. No. 68, s. 166)

(57) a.g.e., (Mev. Müz. No. 68, s. 243)

(58) a.g.e., c. 2, s. 60.

(59) a.g.e., c. 2, s. 40.

(60) a.g.e., c. 3, s. 309, (Mev. Müz. No. 68, s. 177)

(61) a.g.e., c. 1, s. 70.

Bir şiirinde devletten kaçmamayı öğütler, zaten istense de kaçılmayacağını, çünkü bir kere tuzığa düşülmüş olduğunu ifade eder.⁶²

Devletin, bahtın tersine dönmesini bir beytinde şöyle kaleme alıp «Eyvahlar olsun, o buluşma devleti gene kürkünü ters giydi» derken kürkü ters giymek deyimini korkutmak ve bozuşmak anlamlarında kullanır.

Bazen kavuştuğu üstün devlete:

ای نورمای سورمای دولت منصورما
جوئی بنه در سورمای سور انکورما

diye seslenir ve «Ey ışığımız, ey düğünümüz, ey üstün devletimiz bizim doğuşümüzü üzümümüz olgunlaşmıcaya kadar coştur.» der.⁶³

İnsanın yüzüne gülen, ancak kararsız olan devleti bir beytinde şöyle dile getirir:

«Gülen kararsız devlet gibi hergün bir yandan çıka - gelirsin.»⁶⁴

Onun için gerekli olan ilâhî aşka ulaşmanın, o aşkı bulmanın, o aşkla bir olmanın devletidir:

«Ne mevki düşünürüm, ne sultanlık, ne de ululuk, mevki olarak da, rütbe olarak da bana aşkının devleti yeter.»⁶⁵ beytinde bu husus açıkça görülür. Bir beytinde o devlet evine erişmişliğin, o devlet evi olmanın şükrü içinde görürüz Cenab-ı Mevlânâ'yı:

«Biz o devletin eviyiz ve o devlet evinin çevresindeyiz. O evin nimetini unutmadık biz.»⁶⁶

Sonuç olarak denilebilir ki Hazret-i Mevlânâ, devlet fikrini çoğunlukla mecaz ve sembollerle işleyip değerlendirmiştir. İstilahat-ı Sofiye sözlüklerinde «devlet» kelimesine rastlanmıyor. «Devlet»in müteradifi «ikbal» karşılığı olarak «meyl» kelimesi veriliyor ve var-

(62) a.g.e., c. 1, s. 134.

(63) a.g.e.

(64) a.g.e., c. 2, s. 24.

(65) a.g.e., c. 5, s. 170.

(66) a.g.e., Tehran baskısı 3. cüz., s. 227.

lıktaki birliğe meyil, yönelme anlamına kullanılıyor. Mevlânâ'nın saltanatla birlikte kullandığı Zümrüd-i Anka «vücut-u mutlak» sembolü oluyor, «Hüma=devlet kuşu» ise «İnsan-ı kâmil» karşılığını buluyor. Hazret-i Mevlânâ devlet kuşunda bazen Şems'i, çoğunlukla da Hazret-i Peygamberi sembolleştiriyor. Onun fikir ve ruh yapısında İslâm'ın büyük kurucusunun ve Şems-i Tebrizi'nin yerleri, üzerinde açıklamayı gerektirmeyecek belirginliktedir. Baht, iyi ve güzel talih anlamıyla da kullanılsa, bu iki büyük değer «devletli»nin gölgesinde oluşun kazandırdığı merteye başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak bir parlaklıkla bir beyitte şöyle dile getirilmiştir:

«Bir baba duası değil, yüzlerce Peygamber duası almışım ki, böyle bir devlete kavuştum, böyle bir devlete ulaştım.»⁶⁷

Hazret-i Mevlânâ'nın devleti değerlendiren daha pek çok beyit ve şiirleri vardır. İşte O'nun devletin daimi olması için dua edışı:

«Onu iste, sabr u kararı sorup durma, onun yüzü gönlümde ne sabır ne karar bıraktı. Tek onun devleti daim olsun.»⁶⁸

İşte Anadolu Türk devletlerinin temelinde devleti Tanrıya ulaştıracak bir üstünlük ve yücelikte gören bu ilâhî devlet anlayışı yatmaktadır. Bir diğer dua beytiyle sözüme son vereyim:

«Padişahım, Farsça söyleyelim, gönülden haberin var senin, ayın parıl parıl parlasın dursun, devletin ebedi olsun.»

Evet, devletimiz bir ilâhî yücelikte ebed-müddet olsun.

(67) Mev. Müz. No. 68, s. 59.

(68) Mev. Müz. No. 68, s. 160.